

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezetője: Dr. Óze Sándor DSc**

Enyedi Tamás

**Újrahasznosított vallások: Egyiptom a századforduló
Hermetikus és Thelemikus gondolkodásában**

A Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. Mezei Balázs DSc

Dr. Bácskay András PhD

Budapest,2020

I. A disszertáció témája és célkitűzései

Kutatásom témája feltárni az ókori Egyiptom recepciója a századfordulói Nagy-Britannia ezoterikus irányzataiban a Hermetic Order of the Golden Dawn és Aleister Crowley korai munkásságának példáján keresztül. A tizenkilencedik század második felében felélénkült az érdeklődés Egyiptom iránt, egyfajta egyiptománia határozta meg a populáris kultúrát. Az ezoterikus hagyomány szélesebb körben való elterjedése pedig az úgynevezett okkult újjáéledést hozta létre. Dolgozatom e két jelenség egymásra gyakorolt hatásával foglalkozik. Noha az ókori Egyiptom, pontosabban a róla alkotott elképzelések mindig is előkelő helyet foglaltak el a nyugati ezoterikus hagyományban a hieroglifák megfejtésével és a tudományos ismeretek bővülésével ez a szerep még inkább erősödött. A kései tizenkilencedik században az ezotericizmus is jelentős változásokon esett át – főképp a szervezettség és a tudás átadásának módjaiban – új társaságok létrejöttével, melyek az ezoterikus ismeretanyagot, mint tananyagot rendszereztek és oktatták. Ezek közül a társaságok közül a Hermetic Order of the Golden Dawn kitűnik, mivel nem csak az elméleti oktatásra fektetett hangsúlyt, hanem a gyakorlatra is, valamint a tagjaik által végzett rendszerező munka jelentős hatást gyakorolt az utánuk kialakuló irányzatokra. Aleister Crowley a huszadik század első felének leghírhedtebb okkultistája rövid ideig tagja volt ennek a társaságnak és későbbi munkássága magán viseli a Golden Dawn rendszerének nyomait. Mindkető konstruált hagyományában jelentős szerepe van a misztikus

Egyiptom elképzelésének, mely az elveszett bölcsesség és mágia bölcsője.

Kutatásom hipotézise szerint a Golden Dawn valamint Crowley korai írásai jelentős mennyiségű egyiptizáló szimbolikát használt, mégpedig belsőleg konzisztens és logikus módon. Noha ezen motívumok a forrásai és változatosságuk erősen limitált gyakran központi szerepet tölthettek be a hitrendszerükben. Tanításukat egyaránt kitalált hagyománnyal igyekeztek legitimálni, melyben kulcsfontosságú volt az ókori Egyiptommal való kapcsolat és leszármazás tézise. Munkásságuk során olyan új alternatív koncepciókat építettek be az ezoterikus hagyományba az egyiptomi vallásról és kultúráról, amely meghatározta a terület későbbi változásait és a modern pop-kultúrát is. Ennek vizsgálatára kutattam a Golden Dawn rituális, oktatási és egyéb anyagát, illetve Crowley *Liber AL*-ját, katalogizálni és feltárni az egyiptizáló elemeket, valamint meghatározni a századforduló ezoterikus ideológiáiban elfoglalt helyüket.

II. Források és Módszer.

A Golden Dawn jelentős mennyiségű írásos anyagot hagyott hátra, ennek „hivatalos” része, mely a rituálék szövegkönyvei, előadások anyagai és néhány esszé, több ízben is kiadásra került. Elsőként Crowley saját nyomású folyóiratában, később pedig Israel Regardie szerkesztésében. A nyomtatott köteteken túl a Golden Dawn iratanyaga hét gyűjteményben – két nagyobb és öt kisebb – található.

A két nagy, nyilvánosan is hozzáférhető gyűjtemény a Gerald Yorke gyűjtemény, melyben F. L. Gardner hagyatékát őrzik. Ez tartalmazza a rituálék szövegét, esszéket és leveleket, valamint egy jelentős Aleister Crowleyhoz köthető iratanyagot is. A másik gyűjtemény a Yeats Occult Papers, melynek egy része publikált verzióban is hozzáférhető. Három magángyűjtemény létezik, melyekre A, B, illetve C gyűjteményekként szokás hivatkozni. Az A gyűjteményben találhatóak a hivatalos társasági feljegyzések, a könyvelés, az eredeti Cypher Manuscript, Westcott és Anna Sprengel levelezése, minden 1888-1902 között nyomtatott hivatalos dokumentum, valamint az 1900-as belső válság iratai. A B gyűjteményben, Second Order rituálék, esszék, és az 1888-1897 között belépett 332 tag listája található. Ebben a listában gyűjtötték a tagok nevét, választott mágikus mottóját, címét és kilépés esetén ennek okát. A C gyűjteményben a belső és külső rend rituáléinak szövegei valamint a *Flying Roll* dokumentumokat őrzik. Ez a három gyűjtemény a Golden Dawn egyik örökös szervezetén a Setella Matutina-n keresztül hagyományozódott. Először két magas rangú tag tulajdonába került, jelenleg pedig leszármazottaik gyűjteményét képzik. A két kisebb gyűjtemény Carr P. Collins, valamint R. A. Gilbert magángyűjtéseinek eredményei.

A Yorke gyűjtemény a legkiterjedtebb, ami a rituálékat és az előadásokat illeti. A rend tagjai között folyt levelezések jelentős részét is itt találhatjuk. Emellett jelentős a Crowleyhoz köthető anyaga is, többek között a gyűjtemény része a *Liber AL* obiter dictuma is. A legkorábbi ismert másolatok a beavatási rituálék szövegkönyvéből

1895-ből származnak és ezek javarészt változatlanul maradtak a Stella Matutina által végrehajtott módosításokig, így a dolgozat erre a periódusra fókuszál. Feltételezhető, hogy a beavatások és az úgynevezett Knowledge Lecture-ök tartalma nem változott a rend megalapításától annak első széteséséig. Amikor 1892-ben Mathers életre hívta a Belső Rendet (Inner vagy Second Order) a meglévő korpuszra épített de azon nem változtatott. A Flying Roll-ok tartalma időről időre változott, de ahol lehetséges igyekeztem megtalálni a Mathers vezetése idején használt változatot felkutatni.

A kutatás során a felsorolt forrásokból felhasználtam a nyomtatásban megjelent verziókat, digitális formában nyilvános variánsokat, valamint kutattam a Gerald Yorke gyűjteményben is.

A disszertáció módszertana kettős: történeti és szövegkritikai. A történeti módszertan elengedhetetlen, mivel a Golden Dawn és Crowley is a Viktoriánus kor eszme- és vallástörténeti fejlődésének eredményei és ahhoz, hogy a források belső struktúráját és logikai láncait megérthessük, szükség van a történeti kontextualizálásra. A szövegkritika segítségével pedig feltárhatóak az egyiptizáló motívumok szerepei, az ideológiában elfoglalt pozícióik és amikor ez lehetséges a forrásaik, bár az esetek többségében nincsenek egyértelmű átemelések eredeti szövegekből.

III. A kutatás eredményei

Kutatásom eredményei az alábbi pontokban foglalhatóak össze:

A tizenkilencedik században a nyugati ezoterikus hagyomány jelentős változásokon ment keresztül. Az okkult újjáéledés több, korábban elhanyagolt forrást került be a szellemi körforgásba, valamint egyszerűsödött az ezoterikus anyagokhoz való hozzáférés is. A társadalmi változások és a gyarapodó középosztály pedig az ezotericizmus iránt érdeklődő közönséget adott. A mágia funkciójáról és céljáról alkotott elképzelések is megváltoztak. Míg korábban a mágia célja gyakran valamilyen fizikai cél elérése volt, mint a vagyon, egészség, védelem, pontos jóslatok, addig az anyagilag stabil Viktoriánus középosztály számára ezek javarészt elérhető hétköznapi célok voltak. Az úr, amit a mágia ki tudott tölteni a spiritualításban jelentkezett, a mágus küldetésévé pedig az istenivel való egység megélése, misztikus tapasztalatok és a világ titkos működésének megismerése vált. A kor ezoterikus irodalma gyakran kölcsönözte a természettudományos irodalom szókincsét és törvényekről, ok-okozatról, megfigyelésekről, kísérletekről írtak, saját elképzeléseiket pedig, mint a tudomány mellett elfogadható alternatívát mutatták be. Az okkultisták fel is használták a tudományos fejleményeket, hogy új teóriákat dolgozzanak ki és új elemeket és forrásokat építsenek saját ezoterikus világképeikbe.

A századforduló Nagy-Britanniájában a populáris kultúra legalább három elkülöníthető elképzelést alkotott az ókori Egyiptomról. Ezek az Egyiptom-koncepciók jelentősen befolyásolták az újonnan felfedezett írásos és tárgyi források recepcióját. Az első koncepció az

Ismerős, mely az ókori Egyiptom ősiségét és egyben időtlenségét, moralitást, politikai dominanciát és tudományos eredményeket helyezte a középpontba, egyfajta analógiaként a Brit Birodalomhoz. A második elképzelés az Egzotikus, amely idegenként, kalandok, csodák, érzékiség és szexualitás helyszíneként festette le Egyiptomot. Egy különös föld, végtelen sivataggal, ahol zord szél fúj az ősi romok között, tele gyönyörű papnőkkel és táncosokkal, hatalmas fáraókkal és egzotikus állatokkal. A harmadik elképzelés a Misztikus, amely mágikus civilizáció képét mutatta, ahol az istenek közeliak – vagy az egy isten, mivel ekkor még élénk vita folyt arról, hogy az egyiptomiak egy vagy több istent imádtak, főként az 1881-82-es amarnai feltárások után – és ahol a perennális filozófia bölcsességét még nem felelték el. Ezek az elképzelések nyújtották az ókori Egyiptom recepciójának prekoncepcióit és azt, ahogyan a közönség befogadta a tudományos irodalmat. Mindezek fölött pedig meghatározó az általános Bibliikus világkép, amiben az új felfedezéseket összevetették a bibliai szövegekkel és egy közös gondolati keretben értelmezték, Egyiptom szerepe pedig „was a divine tool to rebuke the rampant infidelity of the time”. Az első két elképzelés erősen befolyásolta a kor egyiptológusainak munkásságát is, meghatározva hogyan dolgozták fel a meglévő adatokat. Néhány esetben pedig a Misztikus koncepció hatása is tetten érhető. Bernard Grenfell szellemekkel és átkokkal találkozott az ásatásokon, M. W. Blackden a Golden Dawn Isis-Urania templomának tagja volt, Battiscombe Gunn pedig az egyik örökös szervezet tagja volt egy ideig, és Margaret Murray a „Wicca nagymamája” lett. Ezek azonban ritka esetek, illetve nincsenek

forrásaink arra vonatkozóan, hogy professzionális egyiptológusok érdemben reagáltak volna az ezoterikus társaságok által képviselt Egyiptom-értelmezésekre. Amennyiben valaki segítséget kért egy-egy szöveg fordításával kapcsolatban, ezeket általában teljesítették, de ezt természetesen nem csak ezoterikus kérdésekben tették meg. A disszertációban tárgyalt források kapcsán Florence Farr könyvét az egyiptomi mágiáról figyelmen kívül hagyták, mint komolytalan irodalmat, a Golden Dawn rítusait vagy Mathers Ízisz rítusát pedig nem kommentálták. A Golden Dawn esetében ennek legfőbb oka, hogy a szövegeket nem ismerték csak a beavatottak és mire a titoktartás megtört az egyiptológia, mint tudományos diszciplína komoly szekularizálódáson és professzionalizálódáson ment keresztül és már nem foglalkozott a tudománytalan elképzelésekkel. Crowley 1910-es performansz sorozata, a Rites of Eleusis, ugyan felkeltette a sajtó érdeklődését, ám az érdeklődés oka nem az előadás tartalma, hanem egy új vallás égisze alá bújtatott potenciális erkölcstelenség fenyegetése volt.

A hieroglifák megfejtését követően megismert egyiptomi források egy része megtalálta az utat az ezoterikus hagyományba, egyiptomi motívumok pedig fontos szerepet töltek a Golden Dawn elméletében és gyakorlatában. Az okkultisták többségének egyiptológiai ismeretei felszínesek voltak, a legnagyobb hatású egyiptomi szöveg kétség kívül a Halottak Könyve volt. Az egyiptomi forrásokat nem egészükben vették át, hanem hermetikus rendszerben újraértelmezték őket, szinkronba hozva a hieroglifák megfejtése előtt az egyiptomi vallásról és mágiáról alkotott elképzelésekkel. Eközben

a kurrens tudományos eredményeket figyelmen kívül hagyták, hiszen meggyőződésük szerint ők tudták az igazat és nem a kutatók. A Golden Dawn és Crowley a Misztikus Egyiptom koncepciót több módon is alkalmazták. Fontos szerepe volt a rend kozmológiájában, az általuk hivatkozott hagyományban, valamint a rend vezetése körül kialakult konfliktusban is hivatkozási alap volt az egyiptomi szellemekkel fenntartott személyes asztrális kapcsolat. A rituálékban egyiptomi motívumok egészítették ki egy alapvetően a hermetikus és kabbalisztikus rendszert, főként, mint vizuális elemek, amelyek az asszociációt segítették és képviselték a rend kapcsolatát az elveszett ősi bölcsességgel. Az egyiptomi isteneket átértelmezték, mint természeti erőket, akikkel kommunikálni lehet, evokálhatóak és ezáltal átélhető egy megváltozott tudatállapot és hatalom az általuk képviselt erők fölött. A technika, hogy az evokáció során a résztvevő egyesül egy egyiptomi istennel egyedülálló gyakorlat volt a korban.

Egy példa az előző pont szemléltetésére: a *The Pyramid Gods and their Attributions* című dokumentum, melyet Mathers írt, bemutatja az Énoki elemek piramisait, a hozzájuk tartozó egyiptomi istenekkel, illetve a posztokkal, amiket ezek az istenek a neofita beavatási rítus során elfoglálnak. A közismert görög és egyiptomi névvariánsok mellé megadja a kopt kiejtést is, amelyhez gyakran hozzákapcsol egy „st” végződést, ami egy erősebb spirituális jelenléte fejezi ki. A megfeleltetések ugyan arra a sémára épülnek. Mathers megadja az isten nevét, a hozzákapcsolt elemi piramis tulajdonságait, a megfelelő héber karaktert, végül leírja az isten kinézetét. Például: „Fourth. HORUS. Hoor. Ruleth above when the Four Triangles of the Pyramid

or three out of the Four are of the Element of Fire. For he representeth the letter Yod of YHVH, the fiery and avenging force of the Spirit, the opposer of the infernal and devouring fire. Shape: God with Hawk's head and double mitre. Phoenix wand and Crux Ansata.” Az attribútumok egy része az egyiptomi mitológián alapul, ezt egészítik ki a Golden Dawn mágikus eszközei, valamint a hermetikus és kabbalisztikus megfeleltetések. Az ismertebb istenek, mint Hórusz esetében a tűz és bosszú attribútumok érthetőek, kisebb isteneknél ezek sokkal esetlegesebbek.

A Golden Dawn írásos anyagában megjelenő egyiptomi motívumokat kétféle módon kategorizálhatjuk, internális és externális kategóriákat felállítva. Az internális az adott ismeret hozzáférhetősége és a részvétel minősége alapján rendszerezhető. A hozzáférhető anyagok között jelentős különbség volt a Külső Rend és a Belső Rend tagsága között, valamint az egyén rangja alapján is. Természetesen ez csak 1892 utáni állapotokra és a szkizmák előtt igaz, mivel a Belső Rend megalakulása előtt az elérhető iratanyag minden tag számára ugyan az volt, a rend szétforgácsolódása után pedig a rangok közti válaszvonalak összerosódtak. A rituálékon való részvétel minősége szintén az egyén rangjától függött. A Külső Rend tagjai által elérhető anyagok a beavatási rituálékon való részvétel, a Knowledge Lecture adott rangnak megfelelő tananyaga, valamint a magasabb rangon lévő tagok által tartott előadások és felolvasások voltak. A tananyag nem tartalmazott explicit egyiptomi elemeket, csak a Golden Dawn rendszerének elméleti alapjait, ez pedig a hermetikus kabbala volt. Az egyetlen kapcsolatuk Egyiptommal a vizualitás volt, a köpenyek,

nemyssek, egyiptomi ábrák, valamint a rituálékban időnként említett egyiptomi istennevek voltak. A másik fontos elkülönítő elem a két Rend között a részvétel módja volt. A Külső Rend tagjai számára a fókusz az elméleten volt, így a rituálékban is passzív szerepük volt. Kellően magas rang elérése esetén performatív résztvevői is lehettek alacsonyabb rangúak beavatási rítusain, a többség számára azonban passzív szerep jutott. A kísérőjük körbevezette őket a templomban, válaszolt helyettük a feltett kérdésekre, a mágiát pedig nem ők végezték, hanem rajtuk hajtották végre. A beavatottnak megmutatják az isteneket, de nem lép velük közvetlen kapcsolatba. A Belső Rend tagjai sokkal szélesebb irodalomhoz fértek hozzá, valamint ajánlott volt a megtanult elméleti alapokat gyakorlatba ültetni, akár egyedül, akár kisebb csoportokba szerveződve. Mivel a beavatások során a celebráló „hivatalnokok” vették fel az istenek szerepét és hajtották végre az evokációt, így a megváltozott tudatállapot megtapasztalása is velük történt, a beavatandónak pedig, mint egy valódi misztériumkultuszban pedig csak felmutatták a csodákat. Ez természetesen kevésbé különbözik más vallásos formáktól ahol szintén elkülönülnek a laikusok és a klérus, ilyen módon a Golden Dawn Belső Rendje a klérusnak is tekinthető. Az ismeretanyag ami a Belső Kör rendelkezésére állt kidolgozottabb és mélyrehatóbb volt, mint a Külső Kör számára készített oktató anyagok. Nem teljesen tisztázható, hogy ezek az elképzelések már akkor jelen voltak, amikor Westcott, Woodman és Mathers megalapították a rendet, de feltételezhető, hogy Mathers először felépítette a rituálékat a vázra,

amelyet a Cypher Manuscriptsben találtak, majd később interpretálta a misztériumokat.

A külső kategória az egyiptomi motívumoknak a tágabb Golden Dawn ideológiában elfoglalt helyük alapján rendszerezhető. Két típust különböztethetünk meg a felszínes és a mély motívumokat. A mély egyiptomi motívumok valamilyen központi szerepet foglalnak el a rituálékban vagy a világvképben. Ide tartoznak azok az esetek, amikor a rituálé szimbolikája az egyiptomi mitológia köré épül, mint a neofita beavatás a „Z documents” értelmezésében, a hit, hogy az egyiptomi istenek létező természeti erők, az elemekkel, égtájakkal, angyali légiókkal való viszonyuk és a gyakorlat amivel felvehető az istenek alakja és a végrehajtó részesülhet az isteni hatalomból. Ide tartozik az az elképzelés is, hogy a Golden Dawn egyenes leszármazottja egy ókori egyiptomi beavatásos rendnek. A felszínes egyiptomi elemek közé tartoznak azok az esetek, amikor a felhasznált motívumok dekoratívak és valódi jelentésváltozás nélkül kicserélhetőek lennének hasonló mitológiai vagy vallási elemekre. Ilyenkor az egyiptomi motívum egyfajta széljegyzetnek tűnik az egyébként hermetikus vagy kabbalisztikus értelmezési rendszer mellett, ilyen például a tarot kártya egyiptizáló értelmezése. Mindkettő sűrűn előforduló jelenség.

A Golden Dawn rendszere valamelyest összefoglalható az alábbiakkal. Mágia létezik és tanulható, gyakorlása pedig spirituális fejlődéshez vezet és általa elérhető a misztikus egyesülés Istennel. A mágia hagyománya Egyiptomból ered, ahogyan az a hermetikus forrásokban látható, amint a kabbala is egyiptomi gyökerekkel

rendelkezik, a Golden Dawn pedig ennek a hagyománynak az örököse. Az egyiptomi istenek valamilyen formában léteznek, elérhetőek, kommunikálni lehet velük, bár ennek metodikája eltér az egyiptomi forrásokból ismert imáktól és szertartásoktól. Az egyiptomi kapcsolatot tovább erősíti az egyiptizáló vizuális motívumok – képek, eszközök, hatalmi szimbólumok és ruházat – gyakori használata. Noha a külső reprezentációban és a világgépben is fontos szerep jutott Egyiptomnak, a jelentősége mégis eltörpül a kabbala, specifikusan a reneszánszban gyökerező keresztény és hermetikus kabbala mögött. A rend teológiájának, világgépének, mágiafelfogásának, céljainak és módszereinek alapját is ez utóbbi adja. A hermetikus kapcsolatok, színszimbolika és az abba vetett hit, hogy az ember képes változást eszközölni a világra meghatározóbbak az egyiptomi mitológia megjelenésénél. Az egyiptomi motívumok szerepét könnyen átvehetné egy másik vallás panteonja és mitológiája, vagy ahogyan az a Belső Rend rítusainál történt Christian Rosenkreutz története. Az egyiptomi istenekre testált szerepek ugyan azok, amelyeket angyalok, arkangyalok és démonok töltenek be, gyakran párhuzamosan egymással és funkcionálisan is hasonlóan működnek. Mégis a Golden Dawn tagsága úgy gondolta, hogy valódi egyiptomi mágiát gyakorolnak és az egyiptizáló motívumok szerepe túlmutat az egyszerű vizuális reprezentáción és a csoport identitásának az egyik legfontosabb alapja volt.

A Golden Dawn belső konfliktusait követően Aleister Crowley a saját útján indult el, hogy ezoterikus tudásra találjon. Ezt Egyiptomban találta meg, ahol megírta a *Liber AL*-t, részben Ankh-ef-en-Khonsu

szteléjének fordítására alapozva. Ez vált később a Thelema új vallási mozgalmának alapjává, melyet Crowley az A:A: és az Ordo Templi Orientis szervezeteken keresztül terjesztett. Ez az új vallás az új korszak eljövételét és a fennálló világrend szétesését ígerte. A *Liber AL* ugyan azokkal a fogalmi, tartalmi és strukturális megoldásokkal operál, amelyeket a Golden Dawn iratanyagában megismerhetünk. A Crowley által felidézett Egyiptom ugyan az a szinkretista hermetikus Egyiptom, az istenalakok, ruházat és szimbolika ugyan azokat a jellegzetességeket viseli magán. Crowley ugyan azt a toposzt – közvetlen kapcsolat egy egyiptomi istenséggel – használta saját gondolatai legitimálására, mint amit Farr és társai használtak, amikor elmozdították Matherst a Golden Dawn éléről. Az ókori Egyiptomról alkotott elképzeléseknek központi szerepe volt a konstruált hagyományban, melyek legitimálták a tanításokat. A gyakorlatban azonban az egyiptomi forrásokból ismert vallás és mágia idegen volt a Golden Dawn és Crowley számára egyaránt, azokat az elemeket pedig, amelyeket beépítettek saját rituális gyakorlatukba, azokat újraértelmezték hogy illeszkedjen a meglévő hermetikus narratívába. E mögött a gyakorlat mögött a ki nem mondott elképzelés szerint azért hagyhatták figyelmen kívül az akkor már elérhető és megismerhető elsődleges egyiptomi forrásokat, mivel magukat a valódi ősi misztériumok örökösének tartották, esetenként azt állították, hogy közvetlen kapcsolatban állnak egyiptomi szellemekkel, ismerték a valódi egyiptomi vallást, így nem volt szükségük arra, hogy mélyre ássanak a kortárs egyiptológiai szakirodalomban.

IV. Releváns publikációk

“Aposztázia és útkeresés a Viktoriánus kori Angliában Aleister Crowley példáján” in. Gér András László, Jenei Péter (eds.) *Hiszek, hogy megértsem! Konferenciakötet.* (Budapest: L'Harmattan) 2014.

“In Search of a Past that Never Was: Ancient Near-East in 19th century Occultism as a Form of Cultural Memory.” 5th International Conference of the European Society for the Study of Western Esotericism. Riga, 2015. április 16-18.

“A Golden Dawn mágikus rendszerének társadalmi kontextusa.” Elhangzott: Mágia az állami és magánszférában. Vallástörténeti workshop. PPKE-BTK 2015. november 19.

“Alison Butler: Victorian Occultism and the Making of Modern Magic. – Ismertető” (folyamatban)